

SA'DUDDIN TAFTAZONIYNING USTOZLARI VA SHOGIRDLARI

To'raqulov Ubaydulloh Husanoyevich

Yangi asr universiteti – magistr

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIV asrning yirik mutafakkiri, tilshunos, mantiqiy, kalom va balog'at ilmlarining rivojiga ulkan hissa qo'shgan Sa'duddin Taftazoniy (1322–1390)ning ilmiy shakllanish jarayoni, ustozlarining ilmiy merosi va u tomonidan yetishtirilgan shogirdlar tizimli tahlil qilinadi. Taftazoniy faoliyatining markazida ilmiy an'ana va ustoz-shogirdlik maktabi yotadi. Shuning uchun uning ta'limiy merosini to'liq anglash uchun ushbu zanjirni o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada Taftazoniy ijodiy kamolotiga ta'sir ko'rsatgan muhit, uning ilmiy maktabi, shogirdlarining ilmiy faoliyati hamda keyingi avlodlarga ta'siri akademik yondashuv asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: Sa'duddin Taftazoniy, ilmiy maktab, ustoz-shogirdlik, islom ilmlari, kalom, balog'at, mantiq, Temuriylar davri, markaziy Osiyo ilmiy an'analari.

НАСТАВНИКИ И УЧЕНИКИ СА'ДУДДИНА ТАФТАЗАНИ

Аннотация: В данной статье будет проведен систематический анализ процесса научного становления Саадуддина тафтазани (1322-1390), внесшего огромный вклад в развитие лингвистических, логических, словесных и половых наук XIV века, научного наследия его учителей и воспитанных им учеников. В основе деятельности тафтазани лежит научная традиция и школа наставничества. Поэтому изучение этой цепи становится все более важным для полного понимания ее образовательного наследия. В статье рассматривается среда, которая повлияла на творческое созревание тафтазани, его научная школа, научная деятельность его учеников, а также влияние на последующие поколения, основанное на академическом подходе.

Ключевые слова: Саадуддин Тафтазани, научная школа, Мастер-ученичество, исламские науки, Калам, половое созревание, логика, эпоха Тимуридов, центральноазиатская научная традиция.

MENTORS AND DISCIPLES OF SA'DUDDIN TAFTAZANI

Annotation: This article will systematically analyze the process of scientific formation of SA'duddin Taftazani (1322-1390), the scientific heritage of his teachers and the disciples grown by him, who made a huge contribution to the development of the sciences of the 14th century, linguist, logician, word and puberty. At the heart of Taftazani's activities lies the scientific tradition and the teacher-Apprentice School. Therefore, it is important to study this chain in order to fully understand its educational heritage. The article covers the environment that influenced the creative maturity of Taftazani, the scientific activity of his

scientific school, his students, as well as the impact on subsequent generations on the basis of an academic approach.

Keywords: Sa'duddin Taftazani, Scientific School, master-apprenticeship, Islamic sciences, word, puberty, logic, Timurid period, Central Asian scientific traditions.

KIRISH

Islom ilmiy merosining shakllanishida buyuk allomalar, ularning ijodi va ilmiy an'analari o'ta muhim o'rin egallaydi. Shular qatorida Sa'duddin Taftazoniy nomi alohida e'tibor bilan tilga olinadi.

U arab tili grammatikasi, balog'at, mantiq, fiqh usuli, kalom va adabiyotshunoslik sohalarida jahon ilmiy tafakkurini boyitgan muhim meros egasidir. Taftazoniy ilmiy maktabining shakllanishi o'z navbatida uning ustozlari, u ulg'aygan ilmiy muhit va bilimiy an'analar bilan chambarchas bog'liqdir.

Taftazoniy ilmiy maktabining o'rganilishi bugungi kun islomshunosligi, tilshunoslik, falsafa, SHarq madaniyati va ta'lim tarixi uchun katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Zero, ustoz-shogirdlik tizimi SHarq ilmiy an'anasining asosiy tayanchlaridan biri bo'lib, u ilmni avlodlardan avlodga o'tishida uzluksizlikni ta'minlagan.

Mazkur maqolada Taftazoniy dunyoqarashining shakllanishi, ustozlari bilan ilmiy aloqalari, shogirdlari faoliyati hamda ushbu ilmiy an'ananing keyingi avlodlarga ko'rsatgan ta'siri ilmiy manbalar asosida keng tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Sa'duddin Taftazoniyni hayoti va ilmiy muhit

Taftazoniy 1322-yilda Xurosonning Taftazon qishlog'ida tug'ilgan. Dastlabki ta'limni o'z yurtida olgan bo'lsa-da, uning ilmiy shakllanishida Xuroson va Movarounnahrning yirik madrasalari muhim o'rin tutadi. XIV asrning bu hududi islom ilmlarining yuksalgan markazi bo'lib, ko'plab mashhur mudarrislar, mufasssirlar va mutakallimlar ijod qilgan.

Uning diniy va ilmiy qarashlari asosan ash'ariy kalomi an'alariga tayangan bo'lib, keyinchalik balog'at, mantiq va tilshunoslik ilmlari bo'yicha SHarqning eng nufuzli olimlaridan biriga aylangan.

Taftazoniy ustozlari

Taftazoniy ilmiy yetuklikka erishishida quyidagi mashhur mudarrislar hamda ilmiy maktablar muhim rol o'ynagan. Ilmiy manbalarda ayniqsa quyidagi ustozlarning ta'siri alohida qayd etiladi:

□ Al-Adud al-Ijy (1300–1355)

Ko'pchilik tadqiqotchilar Taftazoniy kalom ilmini aynan Adudiddin al-Ijiydan chuqur o'rganganini qayd etadilar. Ijiyning mashhur asari "Al-Mavāqif" Taftazoniy tomonidan sharhlangan bo'lib, uning kalom ilmi bo'yicha qarashlar shakllanishida bevosita ta'sir ko'rsatgan. Adudiddinning ratsional yondashuvi Taftazoniyni asarlarida ham yorqin aks etadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Taftazoniy Ijiydan faqat nazariy bilim emas, balki ilmiy fikrlash metodologiyasini ham o'rgangan [1].

□ Qutbiddin ar-Roziy (1310–1375)

Qutbiddin Roziy SHarqda mantiq va falsafa fanlarining yetuk vakillaridan biri bo'lib, Taftazoniy aynan undan mantiq va falsafaning nazariy asoslarini chuqur o'rgangan degan qarashlar mavjud. Roziy ilmiy ta'sirida Taftazoniy o'zining "Tahzib" va "Sharh Miftah" asarlarida mantiqiy metodlarni mukammal qo'llagan.

Roziy tomonidan ilgari surilgan kategoriyalar tahlili, qiyos usuli va tasavvur-tasdiq nazariyalari Taftazoniyni balog'at va mantiq haqidagi qarashlarida sezilarli aks etgan [2].

□ Xuroson va Samarkand madrasalari muhitining ta'siri

Taftazoniy o'z zamonasidagi buyuk ilmiy markazlarda tahsil olgan. Xuroson, Hirot, Marv va ayniqsa, Samarkand ilmiy an'anasi uning fikrlarining pishishida katta rol o'ynadi. Samarkanddagi madrasalarda u turli sohalar – adabiyot, nahv, fiqh, falsafa, kalom – bo'yicha mashhur olimlar davrasida bo'lgan.

Zamonaviy tadqiqotlarda Taftazoniyni ijtimoiy-madaniy muhitdan olgan ta'siri alohida tahlil qilinadi. Chunki ilmiy shaxsiyatning shakllanishida faqat ustozlar emas, balki umumiy madaniy muhit ham asosiy omillardan biridir [3].

Taftazoniy ilmiy maktabi va shogirdlari

Taftazoniy ijodi nafaqat o'z davrida, balki undan keyingi asrlarda ham Sharq ilm-fani uchun yirik manba bo'lib xizmat qildi. U o'zidan keyingi avlodlarga ko'plab shogirdlar qoldirgan, ularning ilmiy faoliyati esa Taftazoniy maktabining davomiyligini ta'minlagan.

□ Al-Jurjoni (1339–1414)

Taftazoniy shogirdlari orasida eng mashhuri – Sayyid Sharif Jurjoni. Jurjoni Taftazoniy bilan uzoq yillar birga bo'lgan, uning asarlarini sharhlagan, o'zining bir qator ilmiy risolalarini Taftazoniyni metodologiyasiga tayangan holda yaratgan.

Jurjoni "Sharh al-Mawāqif" asari Taftazoniy ta'sirining eng yorqin namunasi bo'lib, o'rta asr islom falsafasi va kalom ilmining asosiy qo'llanmalaridan biriga aylangan [4].

□ Al-Baydaviy maktabi davomchilari

Taftazoniy Baydaviy tafsiriga yozgan "Sharh"i orqali ko'plab mufassirlar bilimini boyitgan. Uning tafsir ilmidagi qarashlari keyinchalik Marv, Hirot va Buxoro madrasalarida muhim o'quv qo'llanma sifatida qo'llangan.

Uning shogirdlari orasida Baydaviy tafsiriga sharh yozgan bir qancha mufassirlar bo'lgan bo'lib, ular Taftazoniyni tahliliy yondashuvini davom ettirganlar.

□ Markaziy Osiyo ulamolari orasida Taftazoniy merosining ta'siri

XV–XVI asrlardan boshlab Movarounnahr madrasalarida Taftazoniy asarlari asosiy darslik sifatida qo'llanilgan. Ayniqsa temuriylar davrida uning asarlari adabiyotshunoslik, balog'at va mantiq fanlarining poydevorini tashkil qilgan.

Zahiriddin Muhammad Bobur, Abdurahmon Jomiy, Navoiyning ilmiy-estetik qarashlarida ham Taftazoniy merosining bilvosita ta'siri mavjudligi zamonaviy tadqiqotlarda qayd etiladi [5].

Taftazoniy ilmiy merosining kontseptual tahlili

Taftazoniy ilmiy maktabini o'rganish uning asarlarida ustozlaridan olingan fikrlar bilan shogirdlariga yetkazilgan ilmiy merosning uyg'unligini ko'rsatadi. Ustozlari unga ilmiy asos, metodologiya, nazariy yondashuvni o'rgatgan bo'lsa, Taftazoniy esa bu yondashuvlarni yanada mukammallashtirib, yangi ilmiy yo'nalishlar uchun asos yaratgan.

□ Ustozlardan olingan bilimlar tizimi

Uning ilmiy faoliyatida Ijydan o'rgangan kalomiy qarashlar, Roziydan o'rgangan mantiqiy-nazariy metodlar, Xuroson madrasalaridan olgan adabiy estetik qarashlar uyg'unlashganini ko'ramiz.

□ Shogirdlarga ko'rsatgan metodologik ta'sir

Taftazoniy o'qitish metodlarida:

- fikrni mantiqiy asoslash,
- matnni qatlamlar bo'yicha sharhlash,
- dalil va isbotlash tamoyillarini qo'llash,
- nazariyani misollar bilan ko'rsatish,
- o'quvchini fikrlashga undash

tamoyillaridan foydalanadi[6]. Bu tamoyillar keyinchalik Jurjoniy, Samarqandiy va boshqa olimlar maktabida rivoj topgan.

Natijalar va muhokamalar

Ushbu tadqiqot natijasida Sa'duddin Taftazoniy ilmiy maktabining shakllanishi va ta'sirini quyidagi xulosalar asosida muhokama qilish mumkin:

1. Taftazoniy ilmiy salohiyatining pishishida ustozlarining roli beqiyos bo'lib, ularning har biri Taftazoniyni ilmiy dunyoqarashiga alohida hissa qo'shgan.

2. Uning ilmiy faoliyati ustozlaridan olingan bilimlarning ijodiy qayta ishlanishi va taraqqiy ettirilgan shaklidir.

3. Taftazoniy o'z shogirdlari uchun nafaqat ilmiy rahbar, balki metodolog sifatida ham muhim o'rin tutadi.

4. Uning asarlari keyingi asrlar davomida SHarq madrasalarining asosiy darsligi bo'lib, ilmiy an'ananing uzluksizligini ta'minlagan.

5. Taftazoniy maktabi Markaziy Osiyo, Eron, Turkiya va Hindiston ilmiy maktablarida chuqur iz qoldirgan.

Bu natijalar Taftazoniy merosining global ilmiy jarayonlardagi o'rnini tasdiqlaydi.

Xulosa

Sa'duddin Taftazoniy SHarq ilm-fani tarixida bemsil o'rin egallagan allomalardan biridir. Uning ilmiy shakllanishida ustozlarining ta'siri, o'zi yaratgan ilmiy maktab va shogirdlarining faoliyati islom ilmiy tafakkurining yuzlab yillar davomida davomiyligining muhim omilidir. Taftazoniy ilmiy merosi nafaqat o'rta asrlar, balki bugungi kun ilmiy an'analarini ham shakllantirishda muhim manba sifatida xizmat qiladi.

Taftazoniy ustozlaridan olgan bilimlarni yanada takomillashtirib, o'z shogirdlari orqali ilmning uzluksizligi va barqarorligini ta'minlagan buyuk mutafakkirdir. U yaratgan ilmiy maktab bugungi kunda ham islom ilmlarining turli yo'nalishlarida o'rganilayotgan, o'z ahamiyatini yo'qotmagan ilmiy boylikdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov, A. Taftazoniy kalomiy qarashlarining shakllanishi. – Toshkent: Ilm ziyo, 2021.
2. Usmonov, B. Mantiq ilmi tarixida Taftazoniy metodologiyasi. – Samarqand: Afrosiyob nashriyoti, 2022.

3. Habibullayev, N. Xuroson ilmiy maktabining o'rta asrlardagi taraqqiyoti. – Buxoro: Marifat, 2020.
4. Saidov, X. Jurjoniy va Taftazoniy ilmiy merosining qiyosiy tahlili. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. Rasulova, M. Temuriylar davrida balog'at ilmi taraqqiyoti va Taftazoniy maktabi. – Termiz, 2023.
6. Ziyodov, Sh. SHarq mantiqiy tafakkurining rivoji. – Farg'ona: Yangi asr, 2022.